Leħen il-Malti

MAĦRUĠ

MILL-GĦAQDA TAL-MALTI (UNIVERSITA')

"IĊĦAD LIL MIN IRID JURIK IMĦABBA
U JRID LI MOĦĦOK JIBQA' DAQSHEKK ŻGĦIR;
IBLAĦ LA TKUNX, ID-DAWL TAX-XEMX LE JTABBA',
DAK LE MA JĦOBBOK, GĦAL KBURITEK IGĦIR."

ID-XLIX SENA **1980** **GĦADD 22**

IL-KUMITAT TA' L-GHAQDA TAL-MALTI: (UNIVERSITA')

President: Mons. Professur Dun Karm Sant B.A., D.D., S.S.D.

Viċi-President: Rev. Edward Fenech, B.A. (Hons.), M.A., Ph.D. (Leeds)

Segretarju: Charles J. Scicluna

Kaxxier: Ġorġ Mallia B.A. (Hons.)

P.R.O.: Carmen Dalli

Membri: Dr. Oliver Friggieri, B.A., M.A., Ph.D.
Catherine Mallia, B.A. (Gen.)
Tony Abela

LEHEN IL-MALTI

ID-XLIX SENA 1980 GHADD 22

BORD EDITORJALI

Editur: Mons. Professur Dun Karm Sant, B.A., D.D., S.S.D.

Assistenti Edituri: Oliver Friggieri, B.A., M.A., Ph.D.

Ġorġ Mallia, B.A. (Hons.)

EDITORJAL

- **LETTERATURA MALTIJA ĠDIDA**

Il-progress li sar fil-qasam letterarju Malti tul dawn l-aħħar snin hu kbir, u jidher kemm fil-kwalità u kemm fil-kwantità. Minħabba li l-livell medju tal-kittieb Malti għola, il-kitba tiegħu għoliet ukoll, u ssokta jidħol fostna s-sentiment importanti li l-letteratura Maltija, minkejja ċ-ċokon tagħha u tal-post fejn titrawwem, hi ħaġa waħda mas-sensibilità artistika tad-dinja. Beda dieħel għall-ewwel darba s-sens ta' kitba li hi miktuba inċidentalment bil-Malti waqt li hi miktuba bi ħtieġa minn awturi, jiġifieri minn nies li huma wisq aktar minn sempliċi devoti tal-lingwa.

Waqt li kiber il-pubbliku li jaqra l-ktieb Malti, daħlet ukoll l-idea li min jaqra bil-Malti ma jaqrax b'dispożizzjoni miskina, bħallikieku jaqra għaliex ma jafx b'ilsna oħra. Dan l-avvanz seta' u għadu jista' jsir aktar jekk, u skond kemm, jonqos il-preġudizzju kontra l-kitba Maltija bħala tali. Hu preġudizzju ingust li m'hux nieqes, madankollu, mill-ġustifikazzjonijiet soċjokulturali tiegħu. Ngħidu aħna, kotba "letterarji" bla valur huma ta' ħsara kbira lil-letteratura Maltija li għadha fil-fażi ta' affermazzjoni kulturali u xjentifika tagħha. Nuqqas ta' livelli għoljin fil-kotba letterarji huwa daqqa ta' ħarta kbira lill-kawża fundamentali tal-ktieb Malti: il-ħtieġa li xogħol letterarju bil-Malti jinqara minn kull min hu, qabel xejn, midħla tal-letteratura barranija. Spiċċat qajl qajl l-idea falza li l-Malti għandu jolqot biss lil ftit li huma devoti tiegħu. Kontra din il-fehma, li għandha l-egħruq tagħha mxettlin f'bosta saffi tal-ħajja Maltija, iġ-ġieldu u għadhom jiġġieldu l-awturi żgħażagħ serji li għadhom iridu juru li anki bil-Malti għandha tinħoloq letteratura denja, wisq aqwa minn sforzi li għandhom l-għan limitat li jħarrġu lingwa u jxerrduha. Il-letteratura, jekk hi arti, m'hix mezz għal dan l-iskop.

• IS-SEHEM TA' L-UNIVERSITÀ

F'dan it-tiġdid, bħalma f'bosta oqsma oħrajn tal-ħajja soċjali u kulturali tal-gżira, l-Università tat u għandha tibqa' tagħti sehem mill-akbar. Dan is-sehem ma jinkludix biss l-għoti ta' gradi li jgħinu biex il-letteratura tkun magħrufa u studjata xjentifikament, iżda wkoll il-formazzjoni ta' ambjent li fih u madwaru jistgħu jitrawmu l-kittieba ġodda, dawk li jibdew jiktbu bis-saħħa ta' formazzjoni akkademika soda fl-oqsma ewlenin ta' l-edukazzjoni estetika. Jekk mibni fuq id-distinzjoni importanti bejn min hu lingwista u min hu kritiku, l-istudju ta' qasam bħalma hu l-Malti jista' jaqbad id-direzzjonijiet xierqa tiegħu li jwasslu, fl-aħħar mill-aħħar, għat-tisħiħ ta' kull qasam mingħajr ma wieħed jisfa' mfixkel mill-ieħor u ma' l-ieħor meta mhux suppost. Il-bini ta' studju lingwistiku aġġornat u ta' saġġistika kritika aġġornata jitlob dedikazzjoni li fiż-żminijiet ta' llum qiegħda ssir dejjem aktar diffiċli minħabba l-iżviluppi kbar f'oqsma idjaq ta' għarfien. Fil-limiti tagħha, il-letteratura Maltija għandha l-isfida akbar li ma tispiċċax biex tmiss biss il-wiċċ tax-xjenzi li għandhom ikunu s-sisien biex tinbena fuqhom aħjar, illum wisq aħjar mill-bieraħ.

• EGĦLUQ IL-MITT SENA MIT-TWELID TA' CREMONA

Egħluq il-mitt sena mit-twelid ta' Ninu Cremona tfakkar b'xi mod minn diversi persuni ewlenin fosthom l-għalliema u l-istudenti tal-Liċeo ta' Għawdex. Is-sehem ta' Cremona fl-oqsma letterarji u xjentifiċi li daħal fihom hu oġġett ta' stħarriġ studjat. Hawn biżżejjed li wieħed isemmi l-ħtieġa li tikber il-kuxjenza popolari favur persunaġġi importanti bħal Cremona li taw ħajjithom kollha, bis-sagrifiċċji kbar li jinqalgħu, biex anki Malta ċkejkna trawwem ċiviltà. Dmir ewlieni fi programm kulturali bħal dan jaqa' minnufih fuq l-istudenti universitarji. Bħalma s'issa s-sehem li taw l-istudent u l-gradwati lil-letteratura Maltija kien mill-akbar, hekk ukoll it-tama ta' kull min jemmen fl-identità tagħna hi li dan il-kontribut jibqa', jissaħħaħ u jsib mezzi oħra biex, mingħajr ma jitħassar u jħassar, jixtered fost il-kotra. Dan hu wieħed mill-ideali li Ninu Cremona ilu li ħadem għalihom bil-Malti, b'għajnejh u b'ruħu miftuħin beraħ fuq id-dinja ta' madwaru li hu fittex li jgħolli.

MAL-FANAL HEMM ĦARSTEK TIXGĦEL

I.

Mar-raġġi tal-fanal hemm ħarstek tixgħel
u qalbek ċentufolju mħabbla miegħu,
iss'itla' nkiss nkiss mal-kantuniera
u gerrex lill-għasfur ta' fuq it-tieqa
u aqta' mill-qasrija d-demgħa ġdida
li rfajt għalik u ħożż ħaddejk bil-kelma
li sibtlek mill-qigħan tad-dizzjunarju
qadim ta' ruħi, ibża' għall-paġni mqattgħa
u qiegħed il-petala biex tiftakar
li dik hi l-kelma tiegħi, ħudha. Ejja
ħa tterraq miegħi ħafja, solitarja
dis-siegħa sewda, n-ngħas refagħlek ħolma
lewn iż-żerniq, se titla' x-xemx mistħija,
se jkanta l-gawwi mbeżża', se jixegħlu
dal-waqt il-kwiekeb, biex titwieled fl-aħħar
il-melodija, u tfeġġ fuq fommi l-għanja
li qatt ma ktibt, u togħla mal-kampnari
l-ħamiema kwieta, tifla ta' l-iljieli.
Kantali, Solitudni tal-kwartieri,
ħaddanni, Ruħ li tvenven ġo l-irkejjen,
aqrali idejja, Żingara tal-misraħ,
għax, ara, mal-fanal hemm ħarstek tixgħel.

II.

U forsi ħarstek tulipan titħassar
minn mal-ħitan ta' din il-kamra vojta,
u forsi jitgħattew kemm kemm bir-ramel
għajnejk il-baħar kalm għajnejk il-mewġa
li taf bl-amment il-poeżija tiegħi,
qanpiena ta' kampnar qadim, kellimni
kull sillaba li taf din l-għalqa sewda,
dal-blat li kiber żmerċ, dis-siegħa
eħ f'din is-siegħa l-minutieri wieqfa
u l-qalb m'hix tħabbat, ifhem das-silenzju
u terraq ħafja miegħi, il-binarji
jaslu qabilna, dan tren solitarju
u se tilqagħna l-belt, il-folla muta,
l-uċuħ skantati, u ħarstek vjola tkanta
l-għanjiet ta' dal-Kanal, il-melodija
stunata l-melodija f'din is-siegħa
u għada jisbaħ xorta, il-vjaġġ ikompli
għax ħarstek tulipan se tiftaħ kmieni

u kmieni trodd il-bikja 'l dil-pjaneta
biex tixhed li xemx oħra inutli telgħet,
u sigarrett ieħor minn dawk inħela
darb'oħra għax ħelwa, tulipan, dil-marda.

III.

Iss'inti l-istaġun il-ġdid, ħamiema
li l-bieraħ kilt minn idi, solitarja,
bħax-xemx li żżerżqet fuqi w fuqek tokrob,
kellimni nkiss inkiss f'dan is-silenzju
ta' moħħ użat li nfetaħ katakombi
quddiemek biex int tirfes ħafja — idħol.
Iss'int il-pjanu sieket u fik għandek
il-melodija vjola li se nikteb
bin-noti li kont wegħedtni. Poeżija,
iss'int il-poeżija kbira tiegħi,
il-kliem li ma jinstabx fid-dizzjunarju
u r-ritmi jibku, is-sillabi jlaqalqu,
għax inti muta, solitudni ġdida,
ja rondina li tixrob mill-agħdajjar
u tgħodd iċ-ċrieki żgħar li nħobb inpinġi
kull fil-għaxija meta nitfa' ċagħka,
ja bint l-erwieħ li siktu, tqalleb waħdek
u taqra l-kotba mdejqa tal-poeta.

IV.

Agħtini l-kliem t'għajnejk, il-lejl qed jikteb
ballata vjola fuq il-ġmiel ta' wiċċek,
in-nida tleqq, ħaddejk univers abjad
li ħadd ma jirfes ħafi bla ma jweġġa',
miss dawn l-idejn u ħoss dil-qalb żlugata,
u ara sħun id-demm, solenni l-bikja.
Ħamiema, 'ttirx fil-bogħod u kul minn idi,
dan qamħ li ma joqtolx, dan ilma safi.
Monotona l-qanpiena ddoqq is-siegħa
li inti ttir minn fuq dit-tieqa mbexxqa
li ftaħt għalik, monotona t-tnehida
minquxa bħall-miraġġ li jmur u jiġi.
Ittirx fil-bogħod, u għid dit-talba miegħi:
"Hemm raġġi ta' fanal mixħuta fuqi,
hemm kewkba umli tiddi biss għalija,
hemm fjur selvaġġ li fetaħ ġewwa sidri,
hemm xemgħa tnemnem biss minħabba fija."

OLIVER FRIGGIERI

TAGHRIF GDID FUQ M.A. VASSALLI

Dr. Cleardo Naudi u Giuseppe Cannolo

Sa fejn naf jien s'issa qatt ma kellna dokument li jurina fejn kien joqgħod sewwa M.A. Vassalli wara li ġie mill-eżilju fl-1820.

Skond avviż fl-1820 fil-Gazzetta tal-Gvern Vassalli kellu jagħti l-lezzjonijiet tiegħu fid-dar Nu 347, Triq San Pawl il-Belt[1]; iżda ma nafux sewwa jekk din kinetx ir-residenza tiegħu. Ninu Cremona jgħid li fl-aħħar ta' ħajtu kien joqgħod il-Pietà, iżda xejn aktar, u ma jgħidx mnejn ġieb l-informazzjoni[2].

Kien ilu jberren il-ħsieb ġo rasi li nara nistax insib xi ħaġa mir-reġistri ta' li **Status Animarum** tal-Parroċċa tal-Belt; fl-aħħar irnexxieli nsib it-tagħrif li xtaqt bl-għajnuna tal-Kappillani u ta' **Dun Ġwann** Azzopardi.

Fl-Status Animarum tal-Parroċċa ta' San Pawl (1822-25) insib li fid-dar Nru 347 kienet toqgħod Giachina Campanello (29 sena), Rosa (10 snin) u Bartolomeo (8 snin). Jekk Vassalli kellu residenza hawn, ma tantx dam wisq fiha; ta' min jinnota li d-djar Nri 341, 342, 346, 348, 349 kienu mgħammra minn familji Protestanti. Isem Vassalli f'dan ir-reġistru ma jidher imkien.

L-aktar skoperta importanti hi r-reġistrazzjoni ta' l-1828, is-sena ta' qabel il-mewt ta' Vassalli li ġrat fit-12 ta' Jannar 1829. Fit-taqsima tal-Pietà — dan ir-raħal kien jagħmel mal-Parroċċa ta' San Pawl tal-Belt — insibu din in-nota:

Strada Misida detta tal
Guardia Mangia
N° 2 — 2 Casa Sospetta
Michele Vassallo (sic) sospet(to)
Catarina
fig.

Gabriele
Michele
Saverio

Jidher ċar li Vassalli kien joqgħod f'daqsxejn ta' dar fit-telgħa tal-Gwardamangia fl-inħawi tal-Villa ta' Hookham Frere, il-ħabib u protettur tiegħu, u li ma kienx f'kuntatt mal-Kurat ta' San Pawl. Il-kelma **sospetto** kienet tfisser li wieħed ma kellux żwieġ regolari; milli jidher l-informazzjoni ttieħdet minn terzi persuni, għax ma nsibux l-etajiet tal-membri tal-familja, bħalma nsibu fil-bqija tal-familji l-oħra u anqas eżattezza fl-isem ta' Vassalli stess; li ma kinux l-ismi-

jiet tal-mara u ta' wliedu fl-ordni ta' l-età tagħhom, anqas konna nkunu ċerti li din kienet id-dar tiegħu.

Dan jikkonferma dak li qal Schlienz, jiġifieri li l-Kurat ta' San Pawl ta' dik il-ħabta ma tahx difna Kattolika, minħabba ż-żwieġ irregolari tiegħu. L-anqas nistgħu ngħidu li dan ġara għax ħasbuh Protestant, għax kieku kien iniżżel "protestant" ħdejn in-numru taddar bla ma jniżżel l-ismijiet, bħalma nsibu f'każi oħra fl-istess reġistru. Milli jidher il-Kurat kellu tama li jirranġaw l-affarijiet, għax kieku ma kienx iniżżlu fir-reġistru, imma jqisu Protestant u ma jniżżlu xejn.

Dr. Cleardo Naudi u Giuseppe Cannolo

Dawn it-tnejn min-nies kienu midħla sewwa taċ-**Church Missionary Society**, li kellha d-dar tagħha fi triq San Ġwann, kantuniera ma' Strada Stretta. Dan ikkonfermajtu mir-reġistru ta' li **Status Animarum** tal-parroċċa tal-Portu Salv tal-Belt fejn taħt in-numru 75, hemm imniżżel "Inglesi".

Cleardo Naudi skond l-istess reġistru kien joqgħod fi Strada Stretta Nru 84; miegħu kellu l-familja Spinelli (1820-1833). Naudi kien Protestant iddikjarat, u kien intimu ma' ħafna mill-għaqdiet jew setet Protestanti li kienu jaħdmu hawn Malta. Ikollna ngħidu għalhekk li nsibuh f'dan ir-reġistru minħabba l-familja Spinelli li kienet iddur bih. Din il-familja kienet tikkonsisti mir-raġel Michele u Katerina, il-mara. Fl-1831 tissemma wkoll Elisabetta moglie di Ferdinando Tedesco (?) fl-istess dar.

Giuseppe Cannolo, li kien isinn is-skieken, kien l-ewwel traduttur tal-Vanġelu ta' San Ġwann bil-Malti. Jowett igħidilna li kien joqgħod qrib id-dar tagħhom (CMS). Fir-reġistru (1818-1833) tal-Parroċċa ta' Portu Salv insibu li kien joqgħod f'kamra Nru 30 fi Strada Stretta; miegħu kellu l-mara Maria Assunta li wara s-sena 1833 insibuha l-Ospizio tax-xjuħ, naturalment il-Furjana. Cannolo kien fqir, u skond Jowett kien jaqlagħha u jikolha, u qatt ma kellu flus żejda.

Dan it-tagħrif, żgħir kemm hu żgħir, ikompli jixħet dawl ġdid fuq il-ħidma lingwistiko-reliġjuża ta' l-ewwel nofs is-seklu tal-ħakma Ingliża f'Malta, meta l-attività Protestanta kienet qawwija u aggressiva[3].

Tarxien 12/6/1980 **DUN KARM SANT**

RIFERENZI

(1) A. Cremona, **Mikiel Anton Vassalli**, Malta: KKM, 1975, p.50.
(2) Ibid. p. 66.
(3) K. Sant: **It-traduzzjoni tal-Bibbja u l-lisien Malti 1810-1850**, Malta: Royal University of Malta, 1975.

ILHNA POETICI EWLENIN TA' LLUM

Minn mindu l-awturi ġodda ħassu l-ħtieġa ta' maturità differenti, aġġornata skond it-tiġrib tas-seklu għoxrin, il-letteratura Maltija bdiet tiġġedded u tagħmel l-akbar passi 'l quddiem li qatt għamlet. Wara li l-formuli tar-romanticiżmu tradizzjonali, skematiku, laħqu nħlew mill-imitaturi ta' Dun Karm, il-poeżija daħlet f'perijodu twil ta' dekadenza. Hekk ukoll il-qasam tan-narrativa, u t-teatru, ġeneru li baqa' aktar mill-bqija marbut ma' skemi qodma mirutin minn bosta snin qabel. Is-sensibilità li rawmu l-poeti u l-prożaturi l-ġodda kienet mibnija fuq edukazzjoni letterarja għolja, fuq kuxjenza ħajja li ma tingħalaqx skond preġudizzji ta' kemm-il xorta, u fuq kollox fuq il-konvinzjoni li l-letteratura Maltija tista' tkun valida biss jekk tqis ruħha bħala parti mil-letteratura dinjija.

Dawn li ġejjin huma eżempji ta' kitbiet li jistgħu jingħaddu fost l-aħjar xogħlijiet ta' l-ilħna ewlenin li wettqu dan it-tiġdid tekniku u formali fil-poeżija Maltija reċenti.

Minn *TABERNAKLI* (A.C. Aquilina & Co., 1979) ta'
MARIO AZZOPARDI

FAWWARA

Kappara taqsam bħal sinna mill-blat
teħel ma' ruħi fil-lejl tar-ragħad
u r-riħ jagħrafha.

Leħen is-sajjetta jibqa' jsus
bħal met' għaxi
wara t-telqa ta' l-imħabba
l-mara tal-ħolm tibqa' tagħfasni
biex nerħi mill-ġdid.

L-istilel li m'għandhomx sabar jibqgħu f'posthom
jiġu għall-kenn f'dat-tabernaklu
daqqa kiesaħ daqs ir-ramel
daqqa jiskalda x-xewk
iżda dejjem abjad
bħat-tifriħ ta' l-għotja.

U nisma' l-ilħna ta' min miet għall-ħamrija
jew min għadu ma twelidx
jitolbuni post taħt Siġret Alla.

Jien il-pjanta tal-gabillot tal-ġenna.
Qalbi r-rummiena
b'ċelel trasparenti ta' mħabba mħaffra
b'ċifri fil-ġebel imtaqqab:
ktieb tas-salmi li ntesew,
li kulħadd beża' jkanta.

Ja idejn tal-bdiewa:
forsi meta subgħajkom imissu x-xquq taċ-ċifri
għajnejkom ma jarawx u raskom
ma ttikomx biex tħollu s-sinjali.
Iżda ħarsu:
għax ma toftqux dil-frotta?

MARIO AZZOPARDI

Minn *IL-KANTIKU TAD-DEMM* (A.C. Aquilina & Co., 1980)
ta' ACHILLE MIZZI

WENS

Bl-ombra sħuna ta' nifsek
wennisni.
Għax truf subgħajk m'humiex għomja.
Daqs kemm m'hix truxa l-vina
tnemmel fit-tanbur ta' widinti.
Kemm hu sfiq dan id-dlam għammieq
madwarna l-ġganti
li nieqfu arbulati fuq par saqajn
fuq dan il-mikrokożmu
ta' ħamrija tgedwed bil-ħajja!
Il-piż taż-żmien u l-ispazju
qed igħattanni bħal sider mimli
fuq fomm ta' tarbija.
U nħossni waħdi.
Avolja waqtiet
fl-għaxijiet blu nistqarr ħsibijieti
max-xitel u merqtu jifhimni
u xewqati bħal ponn kosbor
jgħosfru u jimirħu fil-baħħ mal-qtajjiet
ta' l-alwett.

Daqqiet inħossni mġenġel
bħal żir tad-deffun li jtappan ġo fih
ċempil il-qtar
li ma jdoqqx id-difa tal-kristall.
Min hu dan alla tal-kefrija
li bil-ħdejjed jikwu
ħbub għajnejja xawwatli?
Ħalli ntiegħem għarqek ma' ġismi.
Ħa nxomm rieqek jismotni bir-riħa
tas-sess li jagħżilna.
U l-għomja li qatt ma stabru fl-iljieli bla kwiekeb
jaraw mill-ġdid minn ġo fina,
jaraw l-agħdajjar bħal ħġieġa mxaqqa
fejn jittertqu l-imrieżaq.
Missni naqra u jaqa' l-qxur
minn għajnejja,
u minn ġismi jinħallu l-faxex
u minn ġewwa ninxtegħel bl-oranġjo
bħal ferħ naħal sakran igħanni l-għanja
bla nikta
f'bomblu baqta mimli bin-nir
tas-sema t'April.

ACHILLE MIZZI

CIRKONCIZJONI

Lilhinn minn Irnella
Jaqa' sabta kemm jidher id-dell tal-fidda
mal-mewġ jitkissru l-ħjut ta' driegħu
iriegħu id rizzi
ma' riġlejna għanjiethom
tax-xebba nofs għera
max-xbieki riesqa tonsob ħaraġ l-irġiel
jistkennu
għassa wara l-ħasira
mill-għanja sirena
u l-għomma ta' xtut nofs in-nhar

'ma t-tfajjel sajjied skarta n-nagħsa
minn ħofra għal ħofra

saq il-grottli ta' ħtijietna
jdemmu minn kenn għal kenn
sakemm leħinha bla ħniena mal-qiegħ
waħħallu s-sunnara mal-ħofra fil-blat
u t-tifel jistenna bejn art u ilma
f'imxija ta' stasi
jitriegħed stirat mal-vlontin
u jogħdos biex jeħles ir-raġel ġo baħar
il-qilla

sa jaqta' l-ħarira bi snienu
imħabbla ma' blat irrakkmat
sakemm nagħsu jdamdam
bla wġigħ
u d-denfilara toqros ma' koxxtu tiħmar
u l-mewġa li ttellgħu f'ħoġorha
tiddardar bil-vjolin ta' demmu
U x-xebba rżina mxiet ħafja

kompliet safja
mal-kosta ttella' xuxitha lejn is-sema
tistenna l-fidda
li ġa tħallset deheb

DANIEL MASSA

Minn F'ALTAMIRA (Gulf Publishing 1979)
ta' VICTOR FENECH

F'HAGAR QIM

o kbir alla l-ogħla sid li taf kollox tifhem kollox tara kollox saħansitra wara l-għolja 'l fuq mis-sħab ifhem lilna mixħutin fuq irkubbtejna nitolbuk li din il-gżira li ħabbejna ma tħallix illi tintilef fi rjiħat ma jwasslu mkien

o kbir alla nitolbuk fuq irkubbtejna la tħallix lil din il-gżira lejn trabbejna li tintrebaħ mill-qawwiet minn tas-sibbien

o kbir alla l-ogħla sid la tnaqqarx waħda war' waħda t-tfajliet sbieħ (sabiex b'demmhom tikseb ġieħ) għaliex bihom din l-art ħelwa trid tissaqqa għaliex minnhom trid il-frieħ

o kbir alla l-ogħla sid afda fina inżel fostna aqsam magħna isma' s-sejħa tal-ġens tagħna sejħa kiebja ta' ġens twajjeb taħt blat samm u flimkien (jekk int tiċċaqlaq) naqsmu l-qafas ta' dil-jirda qed iżżommna żmien ir-ram

VICTOR FENECH

X'JISMU U LILHINN MINNU

novella ta' **ĠORĠ MALLIA**

Jum ieħor. Il-kesħa ta' l-ewwel riġel minn taħt il-friex. Il-papoċċ li ma jinstabx u l-ġirja mtertra sa fejn ħalla l-kalzetti l-lejl ta' qabel. Jum ieħor, u l-ilma nġazzat iraxxax mis-sink għal ma' idu fuq il-vit. Li jżaqżaq biex idur. Jum ieħor, u l-qmis ma tridx tinqafel u żiffa minn taħt il-bieb iddur ma' riġlejh għerja li, xewk xewk, jirtogħdu mir-rkoppa 'l fuq. U mir-rkoppa 'l isfel donnhom bla ħeġġa jgħannqu l-art.

Barra s-sema griż u l-bieb iżaqżaq aktar mill-vit u ma jridx jingħalaq għax simen. It-tisbita li ssakkru tintilef fil-ħamba tal-muturi. Ir-riħ joqroslu wiċċu, id-daħna tal-karozzi mnifsejh.

Ix-xemx tittawwal minn wara sħaba, imma terġa' tgħib f'daqqa u s-sema jiddardar mill-ġdid.

Hemm l-ikħal fis-smewwiet ta' **Jorboruk**. Għoddu l-għanja siekta tad-dawl jaqbeż li jtir mix-xemx tiżreġ 'il fuq mill-ħdura tal-palm. Merżuq jixgħel kwiekeb ċkejkna li jsiru qtar tan-nida jiżżerżqu mal-weraq niedja mil-lejl. U hemm l-għanja mħaxwxa tal-mewġa titliegħeb max-xatt tad-deheb, u d-diwja tal-gawwi mqajla, jinqalbu waħda fuq l-oħra, milwija mal-baħħ mimli tas-smewwiet.

Jidħak mal-plajja, iħoss il-libta ta' ħsiebu tmajna u taħrab mal-ġirja ta' ras il-mewġa.

Tal-linja tard bħas-soltu. Ir-raġel ta' ħdejh għandu riħ u jqaħqaħ kull ħames sekondi u jtella' f'imnieħru kull tlieta. Hemm mara għadha tmeċlaq l-ikla ta' filgħodu. Tiġi karozza, imma mhix tiegħu. Tiġi oħra u titla' l-mara ta' ħdejh. Tiġi tiegħu, imma mimlija u jkollu jiddeffes biex joqgħod. Idaħħal idu fil-but għall-flus. Skoss u jaqa' lura fuq it-tfajla ta' warajh. Sidirha artab u wiċċu jiħmar, u jqaħqaħ u jlaqlaq u jkun se jerġa' jaqa' bil-fixkla. Fl-aħħar jasal u jinżel jiġri. Ħaddejh ħomor jinxtorbu min-nibxa ta' l-arja.

It-tfajliet ta' **Jorboruk** sidirhom għeri u l-bjuda ta' ġisimhom titbandal kull filgħodu man-niżla mtarrġa, taqta' ma' l-isfond iżraq tal-baħar. Għandhom ġwielaq mimlija bil-fjuri, u jinżlu ħdejh u jiżfnu madwaru. Dik ta' l-għajnejn lewn l-arżnu tagħtih warda bajda u dik ta' xuxitha lejl tehmiżhielu f'xagħru.

L-għajta ta' l-imgħallem ma tonqosx. Tard. It-taraġ jiżloq u hemm it-tajn fl-intrata. Il-kamra twila u dejqa b'sitt skrivaniji. Tlieta ma' kull ħajt. Jintasab bilġri f'postu u b'id waħda jerħi l-għoqda ta' l-ingravata u bl-oħra jieħu karta mill-in-tray.

Iħobb it-tfajla ta' l-iskrivanija ta' quddiemu. Bin-nuċċali u għandha xagħarha maqtugħ fuq għonqha. Ma jafx x'jisimha għalkemm kienet ilha bil-qiegħda quddiemu tliet snin. Ma ried jitgħallem isimha

qatt għax beża' li joħlom bih kif kien joħlom b'wiċċha, li 'l isfel, b' għajnejha jgħoddu l-figuri, kien jimlielu l-iljieli. Darba waħda kien talabha tisilfu temprin.

Kien jaf li qatt ma ser igħidilha li jħobbha, imma baqa' jħobbha xorta waħda. Kultant kien jiżfen magħha meta kien ikun waħdu jisma' l-Beatles, u 'l Johann Strauss, u 'l Perry Como.

F'Jorboruk hemm l-ilħna tat-tfal li jtiru msaħħra sa l-għoli. Itiru mas-sħaba-tajjara li trejjaħ bil-lajma, titliegħeb ġo suritha, titrattab, u tilbes elf dehra, bħall-ilħna jsusu, li ma jerħu qatt. Iduru ma' qalbu u jerħuh għall-hena ta' ħsus meħlusa. Iħollu r-rażna tal-biża'. U jgħanni mat-tfal, dwar imħabbtu li kissret il-muntanji u ferqet is-smewwiet. Jogħdos fl-ibħra tal-ferħ jitbaħbaħ f'ilmijiethom. Jogħla ma' l-irjiħat ta' għanijietu u l-art ma jmissha qatt.

Bejn l-għadd ta' kont u ieħor jibki mument għall-għarfien li kien injorant u ma jiswa għalxejn. Kien jaqa' għaċ-ċajt kuljum. L-ewwel f'għajnejh stess u mbagħad f'għajnejn ħaddieħor... imma kien igħodd il-kontijiet u joqtol l-uġigħ fl-għadd ta' kull somma.

Wara l-iswed tas-sħab ix-xemx nieżla. Ma jarahiex, imma l-qanpiena ddoqq tgħidlu l-ħin. Riġlejh itajru t-tajn fl-intrata. It-taraġ għadu jiżloq.

It-toroq jinbidlu mill-griż għall-iswed. Id-dawl ta' karrozza jleħħ mument u jgħib fid-dalma. Tal-linja zzappap sa l-istejġ. Moħħu mejjet jintelaq fuq is-sit. Kollox imċajpar: l-għagħa baxxa fil-karrozza, id-damdima siekta barra t-tieqa, id-dawl tal-ħwienet, in-nies ta' l-għajnejn li jberrqu ma' kull waqfa, imbagħad igħibu, dellijiet misruqa.

Ħmura mdemma tixgħel ix-xefaq ta' Jorboruk. Qala bajda ta' kenura tperper fi lwien il-għabex. Hu jtir 'il fuq 'il fuq, merfugħ mil-leħħa t'għajnejh, li għandhom fihom l-għajta mfella ta' l-aħħar gawwija tal-jum, u t-tajran tagħha. U l-qala tgħib fil-ħalq jittewweb tal-kenn.

U mit-twapet ta' ħdura bla xefaq immewġa minn żiffa, tielgħa l-għanja ta' l-għaxija. Tintrifed sa tinfaqa' f'elf nota li jilħqu l-imtajjar fil-għoli u jissaħħu mit-talb ġo qalbu. Jagħraf tifsirithom u jintreħa fi tbandila mielsa li twasslu fl-ilqugħ imdieheb tal-plajja.

It-television reġa' bil-ħsara. Jitgeddes miegħu nnifsu fuq pultruna iebsa. Ħarstu ffissata fuq faċċata ta' ktieb, biss hemm iċ-ċpar quddiem għajnejh u l-kliem miktuba saru snug itebbgħu s-sfura tal-karta. Għadu l-ħin... id-disgħa. Għajjien, u l-kesħa.

Id-dlam tas-sodda jitboq lid-dinja barra. Jidħol jorqod.

Il-kutra xxewwiklu mnieħru, u s-saqaf jidher griż għajr għattikek suwed. Hemm brimba fir-rokna. Jorqod... jaħseb fl-għada. Kif se jerġa' jinsa ħajtu u dinjietu, u jgħix biss għal **Jorboruk**.

Frar '78

SELMUN

San Pawl kien dahru lejna fuq il-Gżejjer,
u fuq Selmun
żiffa ħelwa tar-rebbiegħa
kienet ħiemda titliegħeb ġot-trofof xagħar
ma' wiċċek ħelu.
Ma' truf l-irdum
fuq il-ħurtan u l-ingliża w is-sagħtar kobob
kien hemm imferrxa l-kliem ta' fommi
idur madwarna fuq ġwienaħ ħfief
ta' friefet bojod.
U l-mewġ ta' nifs minn sidrek tiela'
ħassejt bil-mod ma' wiċċi jfewweġ
id-diwi ħiemed
f'anestesija
ta' ħolma ddub
minn xfar idejja.

TONY MANGION

"DUN KARM - IL-POEZIJI MIGBURA"

Edizzjoni kritika ta' Oliver Friggieri

M'hemmx dubju li Dun Karm Psaila, il-poeta nazzjonali Malti, huwa figura importanti ħafna fl-istorja tal-letteratura Maltija. Għal bosta snin il-poeżiji tiegħu baqgħu mxerrdin 'l hawn u 'l hinn f'kotba qodma li ma baqgħux fl-idejn, f'rivisti rari, f'gazzetti u f'fuljetti li diffiċli jinstabu, kif ukoll f'manuskritti. Għall-ewwel darba fl-istorja tal-poeżija Maltija, il-poeżiji ta' Dun Karm inġabru minn Oliver Friggieri f edizzjoni kritika mogħnija mhux biss bil-poeżiji miġburin flimkien iżda wkoll bi studji u b'appendiċi dwarhom.

DUN KARM — IL-POEŻIJI MIĠBURA huwa volum tassew mill-isbaħ ippubblikat minn Karmen Mikallef Buħaġar u mill-Klabb Kotba Maltin. Id-disinn tal-qoxra hu magħmul minn Emvin Cremona, u l-ktieb hu mitbugħ bl-**offset** għand l-Interprint Ltd. Il-volum ħareġ f'edizzjoni b'qoxra iebsa jew illegata **(hardbound)**, u f'edizzjoni b'qoxra ratba jew **paperback**. Il-ħruġ ta' dan il-ktieb importanti kien wieħed mill-avvenimenti ewlenin ipprogrammati għal matul it-Tieni Fiera Internazzjonali tal-Ktieb li saret f'Dar il-Mediterran, Valletta, bejn is-17 u l-21 t'April 1980. **Dun Karm — Il-Poeżiji Miġbura** ġie ppreżentat uffiċjalment lill-pubbliku matul programm mużiko-letterarju li sar fil-post imsemmi fit-18 t'April u li attenda għalih l-Onor. Ministru ta' l-Edukazzjoni Philip Muscat.

FUNZJONI SINTATTIKA-SEMANTIKA TAL-PREPOZIZZJONI 'LIL'

ALBERT J. BORG

Fil-Malti nsibu ċerti sentenzi li fihom verb transittiv u oġġett dirett. F'ħafna minn dawn is-sentenzi jrid bil-fors ikun hemm 'lil' qabel l-oġġett, kif insibu f'(1) u (2). Imma f'ħafna

1 a. Ġanni ra 'l Pawlu.
  b. * Ġanni ra Pawlu.
2 a. Ġanni sema' 'l Marija tibki.
  b. * Ġanni sema' Marija tibki.

sentenzi oħra jrid bil-fors ma jkunx hemm 'lil' qabel l-oġġett, bħal fis-sentenzi (3) u (4). (L-asterisk* nużah bħala sinjal li ċerta sen tenza m'hijiex aċċettata fil-Malti. Is-sinjal? nużah biex nuri li hemm xi dubju jekk ċertu sentenza hijiex aċċettata fil-Malti.). Jidher għal-hekk li għandna xi ħaġa x'nispjegaw

3 a. Ġanni ra l-qtil ta' Pawlu.
  b. * Ġanni ra lill-qtil ta' Pawlu.
4 a Ġanni sema' l-istorbju.
  b. * Ġanni sema' lill-istorbju.

hawnhekk, jekk naċċettaw li sintattikament is-sentenzi (1) sa (4) kollha għandhom l-istruttura **suġġett+verb+oġġett (dirett).**

Sutcliffe (1936, p.169) igħid li 'lil' tintuża biex tintroduċi l-oġġett tal-verb; imma mbagħad ikompli jgħid li l-użu tagħha mhux ristrett għall-oġġetti definiti biss, bħalma huma n-nomi propji. 'Lil' tintuza ukoll ma' oġġetti li huma indefiniti u jagħti l-eżempju (5):

5. Taf lil xi ħadd?

Aquilina (1965, p.114) igħid li l-prepożizzjoni 'lil' tintuża regolarment qabel l-oġġett tal-verb meta l-oġġett ikun nom propju. Diġà rajna xi eżempji ta' sentenzi b'oġġett li hu nom propju, u dawn kollha għandhom 'lil' qabilhom (ara s-sentenzi (1) u (2)), u s'hawnhekk Aquilina għandu raġun. Imma jekk issa nqabblu s-sentenzi (6a) u (6b) ma' (7a) u (7b) naraw li fil-waqt li (6b) mingħajr il-prepożizz-joni

6 a. Mill-karrozza, Ġanni ra 'l Pawlu fil-ġnien.
b. * Mill-karozza, Ġanni ra Pawlu fil-ġnien.
7 a. Mill-ajruplan, Ġanni ra 'l Malta taħtu.
b. Mill-ajruplan, Ġanni ra Malta taħtu.

qabel l-oġġett, m'hijiex sentenza aċċettabbli, (7b) (hi ukoll mingħajr il-prepożizzjoni qabel l-oġġett) tista' toqgħod sewwa bħala sentenza Maltija. Mela allura mhux biżżejjed tgħid li 'lil' tintuża regolarment qabel oġġett li hu nom propju. Trid iżżid ukoll li dan in-nom propju għandu jkun jirreferi għal persuna, għax in-nomi proprji li jirreferu għall-post mhux bil-fors ikollhom 'lil' quddiemhom meta jkun jaqdu l-funzjoni ta' oġġett dirett.

Cauchi (1972, p.117-118) u Krier (1976, p.53) it-tnejn jippruvaw jagħtu soluzzjoni ftit differenti: 'lil' tintuża qabel l-oġġett meta dan jirreferi għal persuna. Imma barra minn sentenzi bħal (1a), (2a) u (6a), fil-Malti għandna ukoll sentenzi bħal (8a) u (8b) fejn

8 a. Rajt lill-mara ta' Ġanni.
b. Rajt il-mara ta' Ġanni.

għalkemm l-oġġett dirett jirreferi għal persuna, b'dan kollu l-preżenza tal-prepożizzjoni 'lil' m'hijiex obbligatorja, għax (8b) toqgħod ukoll bħala sentenza Maltija.

F'xogħol ta' riċerka importanti imma mhux ippublikat, Bonello (1963, pp. 11-13-14) jikkonsidra wkoll din il-problema. L-ewwelnett jagħmel distinzjoni bejn verb transittiv li jieħu biss oġġett wieħed (li hu dirett) u verb transittiv b'żewġ oġġetti, wieħed dirett u l-ieħor indirett. Bonello jgħid li l-prepożizzjoni 'lil' tintuża f'sentenzi bl-ewwel tip ta' verb transittv (verb b'oġġett wieħed biss) meta l-oġġett ikun definit u speċifiku, bħal fis-sentenza

9 a It-tifel iħobb tifla.
b. It-tifel iħobb lit-tifla.

(9b). Imma din ukoll m'hijiex soluzzjoni preċiża biżżejjed, għax bil-Malti minbarra (9b) nistgħu ngħidu ukoll (9c), u f'din is-sentenza

9 c It-tifel iħobb it-tifla.

għalkemm l-oġġett dirett 'it-tifla' huwa definit u speċifiku bħal f'(9b), xorta m'għandux 'lil' quddiemu.

Niġu issa għat-tieni tip ta' verb transittiv li jiddistingwi Bonello (verb b'żewġ oġġetti). Huwa jgħid li f'sentenzi b'dan it-tip ta' verb, il-prepożizzjoni 'lil' tintuża regolarment bejn iż-żewġ oġġetti, bħal fis-sentenza (10a), fejn 'it-tifla' huwa l-oġġett indirett. Imma hawnhekk ukoll Bonello mhux preċiż biżżejjed, għax

10 a. It-tifel bagħat il-ktieb lit-tifla.
b. * It-tifel bagħat il-ktieb it-tifla.

waqt illi flok is-sentenza (10a) ma jistax ikollna (10b) mingħajr il-prepożizzjoni qabel l-oġġett indirett, is-sentenza (11a) bl-oġġett

11 a. Ġanni bagħat il-ktieb l-uffiċċju.
b. ?Ġanni bagħat il-ktieb lill-uffiċċju.

indirett 'l-uffiċċju' u mingħajr il-prepożizzjoni tinstema' ħafna iżjed naturali minn (11b) li fiha l-prepożizzjoni. Ta' min jinnota li hawnhekk ukoll għandna espressjoni nominali (bil-funzjoni ta' oġġett indirett li tirreferi għal post u mhux għal persuna (ara x'intqal dwar is-sentenzi (7a-b)).

S'issa mela rajna li għandna din is-sitwazzjoni: f'sentenzi b'verb transittiv u b'oġġett (dirett) wieħed, bil-fors irid ikun hemm 'lil' qabel oġġett li hu nom propju u jirreferi għal persuna (ara s-sentenzi (1-2), imma jekk in-nom proprju jirreferi għal post, allura mhux bil-fors irid ikun hemm 'lil' qabel l-oġġett (ara s-sentenzi (7)). Mill-banda l-oħra, qabel ċerti oġġetti diretti oħra, bil-fors ma jistax ikun hemm il-prepożizzjoni 'lil' (ara s-sentenzi (3-4)), filwaqt li qabel xi oġġetti diretti li jirreferu għal persuni imma li mhux nomi propji, jista' jkollna 'lil' jew le (ara s-sentenzi (8-9)). U fl-aħħar rajna li f'sentenzi b'verb transittiv u żewġ oġġetti, il-preżenza ta' 'lil' qabel l-oġġett indirett hija obbligatorja, meta l-oġġett jirreferi għal persuna, imma hija fakultattiva meta l-oġġett jirreferi għal post.

Biex il-problema li għadna kif iddeskrivejna naqsmuha f'partijiet iżgħar li nkunu nistgħu nistudjawhom biċċa biċċa, se nieħu l-ewwel dawk is-sentenzi b'oġġett wieħed biss. Barra minn hekk se nikkonsidra għalissa dawk il-każijiet ċari fejn il-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' hija obbligatorja, kif jidher mis-sentenzi f'(12). Fis-sentenzi (12a)

12 i a. Ġanni ra 'l Pawlu
b. Ġanni sema' 'l Marija
c. * Ġanni ra lill-qtil ta' Pawlu
d. * Ġanni sema' lill-istorbju

ii a. * Ġanni ra Pawlu
b. * Ġanni sema' Marija
c. Ġanni ra l-qtil ta' Pawlu
d. Ġanni sema' l-istorbju

u (12b) il-preżenza ta' 'lil' hija obbligatorja: qabbel (12 i a-b) ma' (12 ii a-b), filwaqt li fis-sentenzi (12c) u (12d) l-assenza ta' 'lil' hija obbligatorja: qabbel (12 i c-d) ma' (12 ii c-d).

Issa lingwa partikolari timponi fuq in- nies li jitkellmuha mod partikolari kif jikkategorizzaw ir-realtà li jgħixu fiha. Mingħajr ma noqogħdu nidħlu fi problemi filosofiċi u ontoloġiċi, hawnhekk se naddottaw il-pożizzjoni li jieħu Lyons (1977, sezzjoni 11.3) u nassumu li fid-dinja ta' madwarna jeżistu ċertu numru ta' persuni individwali, ta' annimali u ta' ħwejjeġ jew oġġetti oħra fiżiċi li nistgħu niddistingwuhom minn oġġetti oħra. Dawn l-oġġetti kollha jissejħu entitajiet jew ħwejjeġ ta' l-ewwel ordni. Normalment entitajiet ta' l-ewwel ordni ma jibdlux il-karatteristiċi perċettwali tagħhom: ngħidu aħna, iżommu l-istess forma. Barra minn hekk, dawn l-entitajiet dejjem jokkupaw l-ispazju, għallinqas kif narawhom (jew aħjar, kif nipperċepuhom) aħna. Mill-banda l-oħra, ġrajjiet u sitwazzjonijiet li jokkupaw mhux l-ispazju, imma d-dimensjoni taż-żmien, jissejħu entitajiet tat-tieni ordni. Bil-Malti, entitajiet tat-tieni ordni, ngħidu tipikament, li "ġraw" f'xi ħin, bħal fis-sentenzi (13),

13 a Il-qtil ta' Pawlu ġara l-bieraħ.
b *Il-qtil ta' Pawlu kien qiegħed il-bieraħ.
c * Il-qtil ta' Pawlu eżista l-bieraħ.

waqt li entitajiet ta' l-ewwel orni ngħidu, tipikament, li "qegħdin" f'xi post jew li "jeżistu", bħal fis-sentenzi (14).

14 a Ġanni qiegħed fil-ġnien.
b Jeżisti raġel jismu Ġanni.
c * Ġanni ġara fil-ġnien.

Dawk l-espressjonijiet li jirreferu għal entitajiet ta' l-ewwel ordni (bħal ngħidu aħna, nomi propji li jirreferu għal persuni), jissejħu espressjonijiet (nominali) ta' l-ewwel ordni, waqt illi espressjonijiet li tipikament jirreferu għal entitajiet tat-tieni ordni, jissejħu espressjonijiet (nominali) tat-tieni ordni. Meta nosservaw kif inhi mqassma l-okkorrenza tal-prepożizzjoni 'lil' fis-sentenzi f'(12), naraw illi l-preżenza tagħha hija obbligatorja qabel espressjonijiet ta' l-ewwel ordni, waqt illi qabel espressjonijiet tat-tieni ordni, hija l-assenza tagħha li hi obbligatorja. Nistgħu ngħidu għalhekk li fil-Malti 'lil' hija sinjal jew marka sintattika tad-distinzjoni (sematika) bejn espressjonijiet ta' l-ewwel u tat-tieni ordni.

Niġu issa għal dawk il-każijiet fejn il-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' qabel l-oġġett dirett hija fakultattiva, kif jidher fis-sentenzi (15). Dawn jidhru li huma kollha sentenzi aċċettabbli,

15 a Ġanni ra lit-tifel ġej.
b Ġanni ra t-tifel ġej.
c Ġanni ra lill-kelb ġej.
d Ġanni ra l-kelb ġej.
e ? Ġanni ra lill-karozza ġejja.
f Ġanni ra l-karozza ġejja.

ħlief forsi (15e) li tinħass daqsxejn stramba. Il-punt hu li hawnhekk il-preżenza ta' 'lil' hija fakultattiva. Issa meta Lyons (1977, sezzjoni 11.3) jitkellem dwar l-entitajiet ta' l-ewwel ordni, josserva li l-persuni għandhom post ipprivileġġat f'din il-klassifika. Ħaġa bħal din m'għandhiex tissorprendina meta niftakru li fl-aħħar mill-aħħar huwa l-bniedem innifsu li juża l-ilsien biex jaqdi l-ħtiġijiet tiegħu, u għalhekk iħalli fih impronta inkonfondibbilment antropomorfika. Lyons igħid ukoll li f'ħafna ilsna, jekk mhux f'kollha, jidher li hemm ġerarkija ta' entitajiet ta' l-ewwel ordni b'tali mod li l-persuni huma aktar individwalizzati mill-annimali, u l-annimali huma aktar individwalizzati mill-oġġetti. Issa jekk ninnutaw id-distribuzzjoni sintattika tal-prepozizzjoni 'lil' fil-Malti qabel l-oġġeti diretti li skond id-definizzjoni li tajna qabel, huma espressjonijet l jirreferu għal entitajiet ta' l-ewwel ordni (entitajiet li jokkupaw l-ispazju u li huma kostanti fil-karatteristiċi perċettwali tagħhom), naraw li għandna sentenzi fejn il-preżenza ta' 'lil' hija obbligatorja qabel ċerti espressjonijiet ta' l-ewwel ordni, imma fakultattiva qabel ċerti espressjonijiet oħrajn ta' l-ewwel ordni ukoll.

Minn dan nistgħu nikkonkludu li fil-Malti d-distinzjoni bejn entitajiet ta' l-ewwel u tat-tieni ordni m'hijiex waħda li tinqata' b'sinjal dritt, imma hija iżjed bħal skala iggradata. L-ewwel nett fl-estremitajiet għandna differenza stabbilità b'mod ċar: minn naħa waħda hemm il-persuni li nirreferu għalihom b'nomi propji (u li qabilhom għandna l-preżenza obbligatorja ta' 'lil') u minn naħa l-oħra, l-entitajiet tat-tieni ordni fis-sens strett (li jokkupaw iż-żmien u ngħidu li "ġraw", u li qabilhom għandna l-assenza obbligatorja ta' 'lil'). Imma mbagħad fil-klassi ta' entitajiet ta' l-ewwel ordni għandna klassifika ġerarkika fejn entitajiet li huma animati għandhom status iżjed għoli fl-iskala ta' l-ewwel ordni minn entitajiet oħra li mhux animati, jiġifieri mill-oġġetti. Mela allura dawn l-oġġetti, għalkemm entitajiet ta' l-ewwel ordni, huma aktar viċin ta' l-entitajiet tat-tieni ordni minn entitajiet oħra animati. Fil-fatt ninnutaw li l-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' qabel l-oġġetti diretti 'it-tifel' u 'il-kelb' ma taffettwax l-aċċettabbilità tas-sentenzi (15a-d). Mill-banda l-oħra konna nistennew, minn dak li għidna qabel, li l-verżjoni (15e) fejn 'lil' tidher quddiem l-oġġett dirett 'il-karozza', kellha tkun aċċettabbli għallinqas daqs il-verżjoni (15f) mingħajr 'lil'. Imma fil-fatt naraw li (15e) tinħass xi ftit stramba, waqt li m'hemm l-ebda problema biex naċċettaw is-sentenza (15f).

Għad baqgħalna neżaminaw id-distribuzzjoni ta' 'lil' fil-kuntest sintattiku **Suġġett-Verb-Oġġett Dirett-Oġġett Indirett** fejn, fit-terminoloġija ta' Bonello (1968) il-verb huwa tat-tieni tip. Kif diġà rajna qabel, Bonello mhux korrett meta jgħid li l-preżenza ta' 'lil' hija obbligatorja bejn l-oġġett dirett u l-oġġett indirett f'kostruzzjoni sintattika b'verb transittiv tat-tieni tip (ara s-sentenzi f'(16)). Imma nagħtu ħarsa aktar mill-qrib lejn dawn

16 i Ganni bagħat il-ktieb { a. lil Pawlu / b. * Pawlu }

16 ii Ġanni bagħat il-ktieb { a. ? lill-uffiċċju / b. l-uffiċċju / c. ? lill-posta / d. il-posta }

16 iii L-avukat bagħat l-ittra { a. lill-Qorti:/Lill-Maġistrat / b. il-Qorti:/il-Maġistrat }

is-sentenzi. M'hemmx dubju li 'lil' hija obbligatorja quddiem oġġett indirett li huwa nom propju, kif jidher fis-sentenza (16i). Issa kemm fis-sentenzi (16ii) kif ukoll f'dawk f'(16iii) għandna oġġetti indiretti li jirreferu għal postijiet. Imma xorta waħda għandna differenza fid-distribuzzjoni ta' 'lil'. Fis-sentenzi (16iii) il-preżenza jew l-assenza ta' 'lil' hija fakultattiva, imma dan mhux il-każ fis-sentenzi (16ii), għax il-verżjonijiet fejn għandna l-preżenza ta' 'lil' jinstemgħu strambi ħafna. Jekk imbagħad nippruvaw niflu x'ifissru sew is-sentenzi aċċettabbli f'(16iii) naraw illi propjament, għandna t-tifsira ta' post biss fil-verżjonijiet (16 iii b) fejn m'hemmx 'lil' qabel l-oġġett indirett, għax il-verżjonijiet l-oħra (16 iii a) bil-preżenza ta' 'lil', ifissru mhux il-post bħala sempliċi lokal, imma l-istituzzjoni. Din id-differenza fit-tifsir nistgħu nispjegawha b'dan il-mod: għall-kelliem Malti, il-preżenza ta' 'lil' hija tipikament assoċjata ma' persuni. Issa meta 'lil' tintuża wkoll quddiem espressjoni li normalment jew primarjament, tirreferi għal post, l-assoċjazzjoni personali, biex ngħidu hekk titħallat mat-tifsira ta' "post" u l-espressjoni b'"lil' ninterpretawha fis-sens ta' "istituzzjoni" (jiġifieri, primarjament, mhux il-post fih innifsu, imma l-ġabra ta' persuni li għandhom ċerti funzjonijiet u li biex jaqdu dawn il-funzjonijiet, jiltaqgħu f'ċertu post).

Minn dan li għidna, isegwi illi ċerti espressjonijiet nominali fil-lingwa mhux bil-fors għandhom klassifika statika fil-kuntest tad-distinzjoni bejn entitajiet ta' l-ewwel u tat-tieni ordni: skond it-tifsira ta' l-espressjoni li tkun, u skond il-kuntest, il-preżenza ta' 'lil' fejn is-soltu ma nistennewhiex, tista' sservi biex tgħolli l-istatus ta' espressjoni mill-livell tat-tieni ordni għall-livell ta' l-ewwel ordni, jew minn livell baxx fil-ġerarkija ta' l-ewwel ordni għall-livell ogħla. Biex ngħidu hekk, l-espressjoni li tkun tieħu promowxin għal status iżjed għoli.

Riferenzi

Aquilina, J. (1965). **Teach Yourself Maltese.** London: The English Universities Press Ltd.

Bonello, R.R. (1968). **Toward a Theory of the Base Component of Maltese. M.A.** Dissertation, University of Alberta.
Cauchi, M.C. (1972). **A Syntactic Theory of Maltese.** M.A. Dissertation, The Royal University of Malta.
Krier, F. (1976). **Le maltais au contact de l'italien.** Hamburg: Helmut Buske Verlag.
Lyons, J. (1977). **Semantics (2 vol.).** London, New York & Melbourne: Cambridge University Press.
Sutcliffe, E.F. (1963). **A Grammar of the Maltese Language.** Valletta. Progress Press.

TIFWIR ZMIENI

Kitbiet tal-ħin, tħarbix tal-waqt dawn huma:
Bħal mera 'juru dak li hemm quddiemhom,
bla ħjien isiru u ġod-dlam jitgeddsu
għax sidhom għani iżda bla kuraġġ.
Fil-kwiet ta' qalbi qalb il-ħlejjaq t'Alla
dari kont nimraħ bħal ħamiema bajda —
Issa flok iżjed, rari tkun il-ħarba
li tferra' l-għana taħt id-dell tax-xemx.
Id-dinja rota ddur u tagħqad dejjem
u tkaxkar magħha lill-batut, lill-kbir —
Biss mal-Ħallieq, magħqud fil-ħlejjaq tiegħU
insib is-sliem, insib il-Jiena, l-Ilhinn.
Tfarrak o fus! Tkissru bsaten kefrija!
Xerrdu fuq ħaxix bnin 'l-iskjavi tagħkom;
Ħalluhom jiġġerrew egħrwien jew liebsa
taħt dawl ix-xemx ftit sħuna ftit ħanina.
Il-mixja tagħna ġo triqatna mtawla
ħielsa jew skjavi trid issir bil-fors.
Aħjar immut inkella nara l-ktajjen,
aħjar immut bit-tama tal-ħelsien.
Kemm hi qasira, Mulej, il-ħajja tagħna:
Nagħmlu ħajjitna ngħarblu u nfittxuk —
fix-Xejn insibu l-Hu, insibu lilna;
għax għandek u fi ħdanek biss miġbura
insibu s-sens, niftakru t-tmiem tad-dinja.
It-triq li darba qbadt irrid inkompli
le nlesti, għaliex triq li ma tintemmx:
Mill-ħolm tal-frugħa taż-żgħożija tiegħi
irrid insaffi dak li jibqa' għal dejjem,
U ngħanni w ngħanni sa ma jmurli n-nifs.

CHARLES J. SCICLUNA

LUX PRESS

L-GHAQDA MILL-AHHAR HARĠA TA' L-ORGANU 'L HAWN

Mindu l-aħħar ħareġ *Leħen il-Malti* fl-1977 (numru speċjali f'ġieħ Ġużè Aquilina) l-Għaqda tal-Malti (Università) kkonċentrat l-aktar fuq żewġ aspetti tal-ħidma tagħha.

Ewlieni fost dawn kien u għadu l-programm li l-Għaqda thejji kull raba' Tnejn tax-xahar għall-Cable Radio Wieħed. Dan il-programm, li jismu *Mill-Ħsieb għall-Kelma*, huwa wieħed primarjament ta' analiżi letterarja u jipprova jistudja l-letteratura ta' pajjiżna fil-kuntest storiku u f'dak ta' letteraturi barranin. L-għan totali tas-sensiela hu li permezz ta' studji analitiċi, ta' intervisti ma' kittieba u kritiċi ewlenin, ta' diskussjonijiet u tal-qari stess ta' siltiet letterarji, jitwassal għarfien aħjar tal-letteratura ta' pajjiżna lis-semmiegħa tal-Cable Radio.

Xogħol ieħor ta' l-Għaqda f'dawn l-aħħar snin kien il-ħruġ ta' *Min-Nixxiegħa*, fuljett letterarju li jitqassam b'xejn lill-istudenti universitarji. Is-sitt ħarġiet tal-Fuljett kien fihom xogħlijiet letterarji ta' l-imseħbin, kif ukoll tagħrif u kummenti dwar l-attivitajiet ta' l-Għaqda tal-Malti (Università).

Sadanittant l-Għaqda kompliet torganizza laqgħat letterarji għall-membri tagħha, biex tħeġġiġhom u tgħinhom jiktbu b'mod aktar serju u jiddixxiplinaw il-produzzjoni letterarja tagħhom. Dan bla dubju għen lil dawk l-imseħbin illi eventwalment waslu biex jiktbu u anke jippubblikaw kotba tagħhom stess.